

Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat

Josep Murgades, Neus Nogué,
Eloi Bellés (eds.)

Índex

<i>Nota liminar</i>	9
Exposició «Pompeu Fabra i la Universitat»..... <i>Josep Murgades i Eloi Bellés</i>	11
Pompeu Fabra a la Universitat <i>Jaume Claret Miranda</i>	21
Pompeu Fabra i la lingüística europea..... <i>Eloi Bellés</i>	41
Andorra, el català i Pompeu Fabra: l'ortografia a les actes del Consell General <i>Jesús Bach-Marquès</i>	67
Les segones opcions de Fabra (1918) a la GIEC (2016) <i>Laia Benavent Llinares</i>	95
De la <i>Gramàtica catalana</i> (1918) de Pompeu Fabra a la GIEC (2016): les oracions de relatiu amb duplicació pronominal <i>Marta Busquets de Jover</i>	117
La (in)transitivitat en Fabra: aspectes clau <i>Anna Pineda</i>	139

Nota liminar

Els materials aplegats en aquest llibre són la concreció textual, degudament editada, de les activitats amb què la Universitat de Barcelona va sumar-se a la commemoració de l'Any Pompeu Fabra (2018).

En primer lloc, doncs, s'hi reproduïxen els escrits que figuraven als plafons de l'exposició «Pompeu Fabra i la Universitat», exhibida al vestíbul de l'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona entre el 18 de setembre i el 22 d'octubre de 2018.

En segon i més substantiu lloc, es publiquen les ponències presentades a la jornada acadèmica que, sempre amb idèntica voluntat de reconeixença i amb decidit propòsit d'estudi científic, va celebrar-se a la mateixa Universitat de Barcelona el 9 de novembre de 2018 entorn de l'obra de Fabra i de la seva vinculació amb el món universitari.

El seguiment del pas de Fabra per la Universitat és a càrrec d'un acadèmic especialista en la història de la universitat catalana i espanyola en general, en especial la dels períodes immediatament anteriors i posteriors a la conflagració bèl·lica del període 1936-1939.

De l'enquadrament de l'aportació de Fabra en el marc de la lingüística europea coetània, així com de la recepció ulterior de la normativa fabriana —en l'únic indret d'oficialitat exclusiva de la llengua catalana i en la gramàtica prescriptiva dels nostres dies—, n'han tingut cura joves professionals formats a recer de la mateixa Universitat on Fabra, en el seu moment, va prodigar-se com a docent i com a gestor.

Si és cert que tota pedra fa paret, n'és aquesta una, de pedra, que aspira, des de la màxima institució educativa del país, a contribuir al millor coneixement de la paret sobre la qual Fabra va bastir la codificació i la funcionalització, a tots nivells, de la llengua catalana moderna.

JOSEP MURGADES

NEUS NOGUÉ

ELOI BELLÉS

Exposició «Pompeu Fabra i la Universitat»

Josep Murgades

Eloi Bellés

comissaris

Universitat de Barcelona

«Si la llengua fallava, fallava tot.»*

* Valoració —en forma de decasíllab èpic, segons el report que en fa Josep Miracle (Fabra 2013: 736)— amb què Fabra, conscient d’haver-se convertit en símbol de l’idioma secular, justificava el seu refús a l’oferta d’ingressar, com a membre regional corresponent, dins la Real Academia Española de la Lengua, en el marc d’una maniobra oportunista orquestrada pel directori militar del general Primo de Rivera, amb la finalitat d’edulcorar la política glotofàgica del règim i de desvirtuar la reivindicació lingüística catalana (Fabra 1927a [2013: 686-687]).

0. PRESENTACIÓ

La Universitat de Barcelona s’afegí a les commemoracions de l’Any Pompeu Fabra. Amb la present exposició. I amb la jornada acadèmica que es va celebrar el 9 de novembre de 2018.

N’era motiu el cent cinquantè aniversari de la naixença de Pompeu Fabra (1868). El primer segle de la seva gramàtica normativa (1918). Els setanta anys del seu decés (1948). I els cinquanta del primer Any Pompeu Fabra (1968), en el marc del resistencialisme antifranquista.

Es tracta aquí d’un muntatge concebut, des de la Universitat d’avui, entorn d’un homenot que, en el seu moment (darreres dècades del segle XIX i primera meitat del XX), va tenir una importància decisiva en la normativització de la llengua del país. I que, en la dècada dels trenta, va tenir un paper remarcable en el si de la institució universitària: com a primer catedràtic de llengua catalana i com a president del Patronat de la Universitat de Barcelona autònoma.

Es contribueix així, des de l’única universitat catalana llavors existent i des de la que encara avui té més pes, a retre un merescut homenatge a tot un llegat intel·lectual i científic: el de Pompeu Fabra. Però també a mantenir viu el record del seu compromís cívic i acadèmic.

1. FABRA, CODIFICADOR JOVE

Fabra estudia a Barcelona la carrera d'enginyer industrial i n'obté el títol corresponent (1886-1890), requisit indispensable per accedir anys després (1902) a la càtedra de Química de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers Industrials de Bilbao.

Les seves altres universitats, però, són, primerament, la tertúlia-revista-editorial de *L'Avenç*, on s'incorpora el 1890; i, segonament, l'Ateneu Barcelonès, on ingressa el 1894.

Des de la primera d'aquelles plataformes passa a encapçalar la campanya per a la reforma lingüística i a publicar-hi les seves dues primeres aportacions gramaticals: *l'Ensayo de gramática de catalán moderno* (1891) i la *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana* (1898).

Paral·lelament, és a la llavors ben nodrida biblioteca de l'entitat ateneística on pervé al coneixement aprofundit de la lingüística internacional coetània, consolidant així la seva formació positivista com a *Junggrammatiker* (o neogramàtic), és a dir, com a lingüista descriptiu.

Constitueix el màxim exponent d'aquesta formació la seva *Gramàtica de la llengua catalana* (1912), síntesi superadora de les opcions medievalitzants de la Renaixença: «avui ja estem lluny de creure que tot arcaisme, pel sol fet d'ésser un arcaisme, és admissible» (Fabra 2010: 905). Però també ho és de les opcions col·loquialment degradades: «Si haguéssim basat la llengua literària en la que es parlava, escriuríem ara en un dialecte del castellà, un català de municipal» (Fabra 1930a [2013: 352]).

Tot plegat amb vista a la creació d'«una llengua culta i nacional [...] apta per a tothom» (segons el report de Bladé Desumvila; Fabra 2013: 719). I per a això convé «Estudiar la filologia tal com cal, d'una manera científica —ja que no hi ha altra manera de fer-ho bé—, és una aventura intel·lectual extraordinària i produeix les més pures emocions» (segons el report de Bladé Desumvila; Fabra 2013: 722).

2. FABRA A L'IEC

1912 és també l'any en què Fabra deixa d'ensenyar química a Bilbao. Cridat a Barcelona per Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona, hi assumeix la docència de la llengua catalana, alhora que es fa càrrec de la direcció de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

Hi encapçala llavors, ja com a gramàtic prescriptiu, la tasca de codificació de la llengua, encetada amb la publicació de les *Normes ortogràfiques* (1913), prosseguida amb la de la *Gramàtica catalana* (1918) i, després del parèntesi dictatorial primoriverista, culminada amb la del *Diccionari general de la llengua catalana* (1932).

Fabra parteix en tot moment del supòsit programàtic que

[...] l'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera (Fabra 1918 [2013: 260]).

Teoritza llavors sobre la inevitable dimensió de constructe que, aquí i arreu, revesteix tota llengua estàndard: «una llengua patró és, doncs, una llengua artificial» (Fabra 1929 [2013: 346]).

[U]n idioma literari, per tant, és el resum d'una feina de selecció [...] tota llengua literària és artificial, puix que és resum de dialectes i de treballs de selecció i això ho justifica (Fabra 1930b [2013: 348-349]).

Precisa alhora la correcta interrelació que hi ha d'haver entre registres formals i registres col·loquials de l'idioma:

[...] es crea una aristocràcia de paraules i expressions que vénen a constituir la llengua literària, la qual va separant-se a poc a poc de la llengua popular, amb la particularitat que la primera tendeix a petrificar-se, mentre que el poble troba sempre la manera de renovar el llenguatge (segons el report de Bladé Desumvila; Fabra 2013: 722).

[...] però el poble ha de comprendre la diferència que hi ha d'haver entre el llenguatge literari i el llenguatge parlat. A cap país del món, ni als països que tenen una tradició lingüística ininterrompuda, el llenguatge literari no pot ésser posat al mateix nivell del llenguatge parlat. Per força el primer ha d'ésser més depurat, més culte. El llenguatge literari ennobleix el nostre verb vulgar (Fabra 1932a [2013: 382]).

I sense mai descuidar per això que «cal evitar d'establir un divorci massa gros entre la llengua escrita i la llengua parlada» (Fabra 1927b [2013: 296]).

Alhora Fabra manifesta la seva convicció que el model referencial bastit és prou diasistemàtic per aspirar a ser igualment aplicable a la resta de països del domini lingüístic:

[...] als mallorquins i valencians els he dit sempre que el redreçament de la nostra llengua depèn d'ells mateixos. En l'obra depuradora de la llengua, tots treballem per acostar una cosa que era la mateixa i que si ens remuntem a Ramon Llull i als escriptors valencians del segle xv ens retrobarem (Fabra 1932b [2013: 380]).

3. FABRA, DIVULGADOR I CONFERENCIANT

Ja molt abans Fabra s'havia prodigat també com a filòleg divulgatiu. I ho feia signant articles polèmics, amb el pseudònim d'Esteve Arnau, a les pàgines de *L'Avenç* (1893; dins Fabra 2013: 120-149) i de *Catalònia* (1900; dins Fabra 2013: 150-155); també, de més ponderats, a les de *La Veu de Catalunya* (1913; dins Fabra 2013: 156-162). I, amb el seu nom, a les d'*El Poble Català* (1905-1907; dins Fabra 2010: 805-876).

El 1919, i fins al 1930, des de la palestra que li brinda el diari *La Publicitat*, reprèn aquest activisme adreçat a una audiència sempre molt més àmplia que l'estrictament gremial, a través de les anomenades *Converses filològiques*, uns escrits en format periodístic des d'on apunta, proposa, recusa tot de manifestacions múltiples i vàries que convé acceptar, o desestimar, en el procés de conformació progressiva de la llengua estàndard (o, en la terminologia de l'època, de la llengua literària).

Hi pondera, així, que «cal tenir en compte la viabilitat de la innovació proposada» (Fabra 2010: 617). Hi exhorta que «els defectes, cal extirpar-los no solament de la llengua escrita, sinó encara de la llengua parlada» (Fabra 2010: 698). I s'hi demana, imperativament:

[...] ¿no hauríem d'esperar de les empreses editorials que es decidissin a fer qual-sevol sacrifici per tal que no sortís una sola ratlla que no hagués estat curosament revisada per un bon revisador d'originals? (Fabra 2010: 609).

Simultàniament a la difusió d'aquestes seves *Converses filològiques*, Fabra es desdobra en conferenciant arreu del país i afirma «l'obligació que tenim tots els ciutadans d'aprendre i difondre la nostra llengua si volem que sigui considerada com a nacional» (Fabra 1930c [2013: 571]). I reclama l'estudi consegüent de la llengua:

[...] per aprendre el català s'ha de fugir del pintoresc. Sardanes, emblemes patriòtics, cançons, etc. Això és molt bonic, però no vol dir que se sap el català [...] per aprendre el català s'ha d'estudiar la gramàtica (Fabra 1933 [2013: 392]).

Pledeja contra la subsumció de la llengua subordinada, la catalana, dins l'hegemònica, la castellana:

Per això convé tant de destriar ben bé ço que és català de ço que és castellà: de moment, millorarà, així, el nostre català, i de retop el nostre castellà, i evitarem la pèrdua de la construcció, forma o paraula catalana, que, altrament, a la llarga tindria lloc fatalment (Fabra 2010: 709).

I prioritza en tot cas l'ús per sobre la dimensió ideològica: «més m'estimo un català que combati Catalunya en català, que no un català que lloï Catalunya en castellà» (segons el report de Miracle; Fabra 2013: 736).

Durant aquells anys vint, a més, el compromís cívic i polític de Fabra es materialitza tot fent-se càrrec de la presidència de l'Ateneu Barcelonès i dinamitzant-lo com un focus d'irradiació cultural i també de resistencialisme enfront del Directori Militar.

4. FABRA A LA UNIVERSITAT

Enderrocada la monarquia borbònica i instaurat el règim republicà (1931), Catalunya és dotada d'Estatut i de Generalitat, i és aleshores quan el compromís de Fabra pervé a la plena expressió amb el seu nomenament com a president del Patronat de la Universitat de Barcelona autònoma (1933):

El mèrit de la política de la República consisteix a haver tractat de fondre en un sol organisme espiritual de concòrdia tot allò que a Catalunya era digne d'ésser considerat com un element de cultura superior. A aquest propòsit obeïa l'establiment de l'autonomia universitària (Fabra 1935 [2013: 591]).

Des d'una tal condició gestora, alternada amb la dedicació docent, Fabra vetlla per la modernització de la Universitat, tot començant per la seva dimensió més material:

Una de les coses que convenia fer amb més urgència era la reforma de l'edifici universitari. S'imposava, abans que tot, fer-ne la neteja, treure de patis i passadissos aquella brutícia que s'hi havia anat acumulant anys i anys, pintar de nou les parets, plenes d'inscripcions i dibuixos vergonyosos; fer desaparèixer bancs i taules esgavellats i destenyits. I, ensems amb la neteja i endreçament de l'edifici, calia també fer les reformes indispensables per tal de fer plaent l'estada de l'estudiant a la Universitat, procurant d'evitar que en fugís en les seves estones d'esbarjo (Fabra 1935 [2013: 605]).

I atén sobretot els qui n'havien de ser els principals beneficiaris:

No és veritat [que els estudiants, al primer aldarull, trencarien les portes de vidre que es demanava d'instalar a la façana de la Universitat —les que encara hi ha—]. Els estudiants, quan se sentin amb la responsabilitat d'aquestes portes de vidre, les respectaran. La cosa que torna més brutals els infants i el jovent és la brutalitat amb què siguin tractats. Si els tracten amb respecte, ells respecten (segons el report de Rossend Llates; Fabra 2013: 747).

El 17 d'octubre de 1933 una pionera del periodisme femení, Irene Polo, entrevista Fabra com a president del Patronat de la Universitat de Barcelona autònoma. I és també en relació amb els estudiants que afirma:

[...] a nosaltres ens interessa tant o més que la quantitat, la qualitat de l'alumne. No en volem, de mals estudiants, d'aquests estudiants típics de fins ara. Que se'n vagin. Aspirim que de la Universitat de Barcelona surtin autèntics facultatius. Gent veritablement apta i completament preparada (segons l'entrevista d'I[rene] P[olo] a Pompeu Fabra; Fabra 2013: 667).

D'altra banda, i en contra dels qui en aquella conjuntura històrica proposaven la instauració de dues universitats diferenciades segons la llengua, Fabra opta decididament per una de sola:

Hem començat per deixar que cada alumne i cada professor expliquin la seva classe o facin les seves preguntes o exercicis en la llengua que vulguin: català o castellà. Si hi ha un professor castellà que no sap la nostra llengua, donarà les seves classes en castellà. Si hi ha un alumne que no parla el català, parlarà i escriurà en la seva llengua i se li contestarà igual (segons l'entrevista d'I[rene] P[olo] a Pompeu Fabra; Fabra 2013: 664).

Però aquest règim de convivència lingüística a la Universitat —el concebut per Fabra— no era compartit per altres membres del Patronat, com era el cas del liberal espanyol Américo Castro, que, en la carta (14 d'abril de 1934) on li notificava a Fabra la dimissió, argumentava tallant:

[...] dejar al arbitrio de las circunstancias una cuestión tan grave como la de la lengua que haya de hablarse en una Universidad que se dice del Estado, no se le ocurre más que a un grupo de «gagas». Si quieren usar sin restricciones el catalán, en buena hora sea; pero que se haga entonces una Universidad catalana, pagada por Cataluña (Fabra 2011: 400).

Així mateix i per causa de la gestió que hi desplega, Fabra és destituït, i emprisonat un mes i mig, juntament amb altres membres del Patronat, arran dels fets del 6 d'octubre de 1934.

Després de les eleccions del febrer del 1936 Fabra es reintegra en la Universitat i hi continua exercint, com a docent i com a gestor, durant els anys de la Guerra Civil, però al gener del 1939 es veu obligat a emprendre el camí de l'exili.

Les autoritats franquistes, com a tants altres professors universitaris, li instrueixen un procés de depuració i l'inhabiliten a perpetuïtat per a tots els càrrecs acadèmics.

5. FABRA A L'EXILI

Aquells pràcticament deu anys fins a la seva mort (1948), la vida de Fabra i de la seva família, primer a Montpeller, després a Prada de Conflent, es mou al mateix compàs que la de tants altres exiliats: entre les angúnies de la precarietat i els valors de la persistència.

Hi publica la *Grammaire catalane* (1941). Se sap que també redacta una *Catalan grammar* i, sembla, una de romanesa, totes dues malauradament perdudes. Treballa en una nova gramàtica, l'anomenada «pòstuma» (1956). Persevera en la publicació de les *Converses filològiques*, ara a *La Humanitat* de Montpeller (1945-1947; dins Fabra 2010: 915-947).

Des del món universitari, just després d'acabada la Segona Guerra Mundial se li tributa reconeixença acadèmica amb el seu nomenament com a doctor *honoris causa* per la Universitat de Tolosa de Llenguadoc (1945).

Hi té lúcida consciència, llavors més que mai, que «el conreu d'una llengua no es pot abandonar mai» (segons el report de Josep Maria Corredor; Fabra 2013: 737).

I per això mateix, sobreposant-se al desengany derivat de la condescendència amb el franquisme per part de les potències aliades vencedores del nazifeixisme, conhorta els estudiants que el visiten a Prada, el 1947, amb unes paraules esdevingudes després lema de (ai!) recurrent validesa: «Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança» (Fabra 1947 [2013: 704]).

6. BIBLIOGRAFIA DE FABRA I SOBRE FABRA

La bibliografia *de i sobre* Fabra no para de créixer.

Aquella, amb l'exhumació de nous materials, bé impresos però que han restat en l'oblit, bé rigorosament inèdits. Aquesta, amb la publicació d'estudis i de monografies, amb la celebració de congressos sobre la seva vida i obra.

(Prou n'és testimoni feient l'edició de les *Obres completes* en nou volums empresa per l'Institut d'Estudis Catalans entre el 2005 i el 2013; el desè i últim, destinat als índexs i a les *addenda et corrigenda*, és pendent de publicació.)

Aquest gavadal d'aportacions són totes elles compartimentables, d'acord amb la divisió possible de tota biografia establerta per Pierre Vilar (1995: 150-151), en tres grans blocs: vida personal, vida professional, vida pública. Les tres grans P, per dir-ho de manera abreujada. Amb límits teòricament ben destriables, per bé que, en la pràctica, sovint fluctuants i permeables.

Tots ells, en qualsevol cas, són perfectament subsumibles en la sintètica i expressiva definició que el 1930 Lluís Nicolau d'Olwer va fer de Fabra: «l'home que tan bé agermana la intel·ligència amb el caràcter» (Nicolau d'Olwer 2007: 351).

7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CLARET, Jaume (2003). *La repressió franquista a la Universitat Catalana*. Vic: Eumo.
- FABRA, Pompeu (1918). «La llengua nacional. Filòlegs i poetes». Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (1927a). «[Fabra i la RAE]». Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (1927b). «De la depuració de la llengua literària». Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (1929). «El bon ús de la llengua». Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.

- (1930a). «Formació de la llengua literària». Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (1930b). «El català literari». Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (1930c). [«Parlament de cloenda»]. Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (1932a). [«Llenguatge literari i llenguatge parlat»]. Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (1932b). «La unitat de la llengua». Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (1933). «Què significa la catalanització?». Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (1935). *L'obra de la Universitat Autònoma*. Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (1947). [«Paraules d'exhortació als estudiants catalans»]. Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA (2013). *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (2010). *Converses filològiques*. A cura de Joaquim Rafel, Joan A. Argenter, Josep Murgades, Maria Toldrà i Antoni Tobella. Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA. *Obres completes*. Vol. 7. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (2011). *Epistolari*. A cura de Jordi Manent. Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA. *Obres completes*. Vol. 8. Barcelona / València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.
- (2013). *Textos i materials*. Dins Jordi MIR i Joan SOLÀ (dirs.), Pompeu FABRA. *Obres completes*. Vol. 9: *Textos i materials*. A cura de Josep Murgades. Barcelona /

València / Palma: Institut d'Estudis Catalans / Enciclopèdia Catalana / Proa / Tres i Quatre / Moll.

NICOLAU D'OLWER, Lluís (2007). *Democràcia contra dictadura: escrits polítics, 1915-1960*. A cura d'Albert Balcells. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

VILAR, Pierre (1995). *Pensar històricament: reflexions i records*. València: Tres i Quatre.

Pompeu Fabra a la Universitat*

Jaume Claret Miranda
Universitat Oberta de Catalunya

0. PRESENTACIÓ

Sota aquest títol tan genèric voldria aixoplugar un triple lligam del savi badaloní amb l'ensenyament superior. Per una banda, la reivindicació d'una reforma de la Universitat de Barcelona (UB) que la modernitzés i, al mateix temps, la catalanitzés, tot vinculant-la més estretament al territori que l'acollia. Per l'altra, la seva participació com a president del Patronat i professor en la sacsejada i breu vida de l'autònoma UB durant la República. I, finalment, la seva expulsió d'un centre convertit en botí de guerra per part del franquisme i on, novament, fou bandejada qualsevol mostra de catalanitat.

1. A LA RECERCA D'UNA UNIVERSITAT DE CATALUNYA

La universitat espanyola s'havia convertit al llarg del segle XIX en una oficina on es despatxaven titulacions acadèmiques, fortament centralitzada, minoritària, exclusivista i sotmesa al Govern. Sense pressupost ni recerca, es limitava a transmetre coneixements de manera llibresca, memorística, poc pràctica i escassament formativa.¹ De manera paral·lela, però no coincident, des de 1850 trobem dos corrents crítics amb el món universitari espanyol: un de situat a Madrid i encapçalat pels homes de la Institución Libre de Enseñanza (ILE), i un altre situat a Barcelona al voltant de diferents iniciatives culturals, intel·lectuals i polítiques, on de manera persistent trobem la figura de Pompeu Fabra.

A Catalunya les crítiques portaren a la convocatòria del I Congrés Universitari Català el 1902-1903, que donà lloc el 1906 als Estudis Universitaris Catalans, i del II Congrés Universitari Català el 1918, d'on sorgí el primer projecte

* Aquest article/conferència s'emmarca en el projecte finançat REGIOCAT – «Regionalismo en Cataluña bajo el franquismo: discursos y prácticas» (HAR2017-87957-P), del grup de recerca IdentiCat de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC).

¹ Josep PUIG I CADAFALCH, «Problemes actuals de la Universitat catalana», dins *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, Barcelona, Altés, 1935, p. 9-32.

d'autonomia universitària.² Entremig, naixia l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), que desenvoluparia una tasca similar a la de la Junta para la Ampliación de Estudios (JAE), és a dir, establiria centres de recerca i atorgaria beques per estudiar a l'estranger.

Segons Jordi Maragall:

[...] la lluita es produïa en un doble front: contra la inèrcia inoperant del pes burocràtic centralista i contra una intel·lectualitat catalana que deliberadament marginava la Universitat oficial.³

Tot i aquesta contundència, no tot el Claustre barceloní vivia d'esquena a la realitat catalana, i alguns catedràtics (Jaume Serra Húnter, Tomàs Carreras Artau, Eduard Fontserè i Riba, Antoni Rubió i Lluch, August Pi i Sunyer i Pere Bosch i Gimpera, entre d'altres) intentaven ampliar els estrets marges de la Llei Moyano, de 1857, alhora que col·laboraven amb les iniciatives extrauniversitàries.

Però la decisió de reformar el sistema universitari s'havia de prendre des del Govern i no va arribar fins al canvi de règim i la instauració de la Segona República. Després del 14 d'abril de 1931 la situació semblava propícia, ja que els nous dirigents, a Madrid i Barcelona, coincidien a subratllar la importància d'estendre arreu l'educació —en tots els nivells— per poder passar d'un país de súbdits a un altre de ciutadans, conscients dels seus drets i els seus deures.⁴ El ministre Marcellí Domingo declarava:

[...] la instauración de la democracia puede ser por la violencia, su consolidación sólo es por la cultura. Donde la cultura falta, el sistema democrático se pervierte, se esteriliza, se desfigura o cae, no por la presión, sino por interna consunción.⁵

A Catalunya, a la vinculació entre República i ensenyament s'hi afegix el concepte de catalanitat. Per a les autoritats autonòmiques catalanes, la reforma educativa va lligada al reconeixement de la cultura i la llengua catalanes.

2 *Proyecto d'Estatut de la Universitat Catalana*, Barcelona, 1919.

3 Jordi MARAGALL, *El que passa i els qui han passat*, Barcelona, Edicions 62, 1985, p. 132. Per a més informació, vegeu August PI I SUÑER, «Els congressos universitaris i l'autonomia», dins *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, Barcelona, Altés, 1935, p. 35-51.

4 Àngel DUARTE, *Història del republicanisme a Catalunya*, Vic i Lleida, Eumo i Pagès, 2004, p. 270-273, mostra la continuïtat d'aquesta creença republicana. Vegeu un exemple de la tasca republicana a *Biblioteca en guerra*, Madrid, Biblioteca Nacional, 2005.

5 Marcellí DOMINGO, *La experiencia del poder*, Madrid, Quemades, 1934, p. 159.